

Tautosakos darbai 68, 2024, p. 51–72
ISSN 1392-2831 | eISSN 2783-6827
DOI: <https://doi.org/10.51554/TD.24.68.04>

„Baisiai nemėgstu rašyti laiškų!“: socialinis Vinco Mykolaičio-Putino portretas epistolikoje

GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ

Vilniaus universitetas

<https://ror.org/03nadee84>

giedre.kazlauskaite@flf.vu.lt

<https://orcid.org/0009-0000-9678-8485>

SANTRAUKA. Straipsnio tikslas – apibūdinti socialinę Vinco Mykolaičio-Putino aplinką, išskirti pagrindinius socialinius ryšius, apžvelgiant jo laiškų korpusą; interpretuoti, kokį rašytojo santykių žemėlapij rodo laiškai ir kaip jie gali veikti (ar veikia) literatūrinę kūrybą. Peržiūrėti autoriaus egodokumentai, rašyti 1910–1967 m. ir saugomi Lietuvos literatūros ir meno archyve, Kauno Maironio lietuvių literatūros muziejuje, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštyne, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraštyne. Nemažą laiškų skaičių įmanoma klasifikuoti pagal tam tikrus bruožus: adresatus (artimieji, giminės, kolegos, studijų draugai, nepažįstamieji, redaktoriai ir vertėjai), turinį (dalykinis, santykio palaikymo, egocentriškas, estetinis). Adresatų tipai formuoja ir šio straipsnio struktūrą, nes tyrimas orientuotas į socialinę, o ne istorinio laikotarpio apžvalgą.

Laiškai, leidžiantys megzti dvikryptį santykį, tuo metu funkcionavo kaip prieinamiausia komunikacijos forma, naujienu susižinojimo ir emocinio palaikymo priemonė. V. Mykolaitis-Putinas retai kada būdavo susirašinėjimo iniciatorius, bet jausdavo pareigą atsakyti į gautus laiškus, bent jau pažįstamiems žmonėms. Vieni įdomiausių laiškų – gerbėjų, neturinčių apčiuopiamo ryšio su rašytoju; čia išsakomas susižavėjimas literatūrine kūryba, siūloma ją išversti, siunčiami kūrybiniai bandymai, kartais kritikuojama (retai, nebent anonimiškai). Kodėl visa tai rašoma – ypač sovietmečiu, kai daugelis okupuotoje Lietuvoje likusių gyventojų nedrįsta ne tik rašyti, bet ir daugeliu temų kalbėtis šeimose? Laiškų parašoma ir iš užsienio, ir iš tremties, bet kitais sumetimais – norint užmegzti dalykinius ryšius arba prašant pagalbos. Laiškuose išsakomos problemos paliko pėdsaką ir paties V. Mykolaičio-Putino savistaboje – vėlyvajame dienoraštyje (1961–1967), nors jame rašoma atviriau, literatūriškiau, įrašuose daugiau metafizinės problematikos negu laiškuose.

RAKTAŽODŽIAI: Vincas Mykolaitis-Putinas, socialiniai ryšiai, epistolika, egodokumentai, komunikacija, estetika, naratyvinė tapatybė.

Received: 06/08/2024. **Accepted:** 29/11/2024

Copyright © Giedrė Kazlauskaitė, 2024. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

“I Hate Writing Letters!”: Social Portrait of Vincas Mykolaitis-Putinas in His Correspondence

ABSTRACT. The article purports to introduce the social background of the famous Lithuanian poet Vincas Mykolaitis-Putinas, outlining his main social connections. Having surveyed the corpus of his correspondence, the author interprets the map of the social relationships maintained by the poet, attempting to establish the ways by which these letters could (and did) make impact on his literary creativity. The surveyed materials include egodocuments written from 1910 till 1967 and stored at the Lithuanian Archives of Literature and Art, Maironis Lithuanian Literature Museum in Kaunas, the manuscript collection of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore, and the Vilnius University Library. The considerable amount of letters could be classified according to certain criteria: the addressees (family members, relatives, colleagues, classmates, strangers, editors and translators) and contents (businesslike, aimed at maintaining the relationships, egocentric, esthetical). The types of the addressees also shape the structure of the article, since this study is oriented at social analysis rather than at a historical survey.

Letters enabling to establish bidirectional relationships functioned at that time as the most common form of communication, as well as means of learning the news and gaining emotional support. V. Mykolaitis-Putinas rarely initiated the correspondence himself; however, he felt obliged to answer the letters that he received, at least those from his acquaintances. Among the most interesting letters are those written by the admirers who were usually unrelated to the poet. These people expressed their admiration of the poet's work, suggested translating it, sent their own creative attempts, and sometimes also criticized (albeit rarely and mostly anonymously). Why did these people write this, especially bearing in mind that in the Soviet period, when many in the occupied Lithuania did not dare discuss certain topics in writing and were even afraid to talk about them with family members? Some letters were received from abroad, or from places of deportation, but these were mostly attempts to establish businesslike connections or to seek help. The problems described in the letters left their mark in V. Mykolaitis-Putinas' introspection, as testified by his diary from the later period (1961–1967). However, the diary is more open and literary, and much more frequently engages with metaphysical problems than the letters.

KEYWORDS: Vincas Mykolaitis-Putinas, social relationships, epistolary, egodocuments, communication, esthetics, narrative identity.

ĮVADAS IR APŽVALGA

Autobiografinius tekstus, tokius kaip *Atsiminimai* (1967, nebaigti) ir *Autobiografijos vietoje* (1957), Vincas Mykolaitis-Putinas rašė gana sunkiai, *Atsiminimuose* pasakojo tik vaikystės-paauglystės etapą iki Seinų kunigų seminarijos. Šiuo atveju tyrėjui palanki medžiaga yra laišakai: dažname tyčia arba netyčia užrašomi autobiografiniai momentai, iš kurių vėliau įmanoma rekonstruoti visai kitokią biografijos versiją, negu būtų pageidavęs pats rašytojas. Šiuo straipsniu siekiama pristatyti didžiulį V. Mykolaičio-Putino laiškų korpusą, jį apžvelgti ir pasiūlyti galimus pirminius analizės žingsnius. Buvo perskaityti apie 239 paties V. Mykolaičio-Putino rašyti laišakai, įskaitant sveikinimų atvirukus, neišsiųstus laiškus ar juodraščius, kvietimo korteles, darbo raštelius (pavyzdžiui, Kostui Korsakui), ir apie 395 rašytojui siųstų laiškų. Epistolika apima laikotarpį nuo studijų Seinų seminarijoje (1910) iki pat

V. Mykolaičio-Putino mirties (1967) ir daugiausia yra saugoma Lietuvos literatūros ir meno archyve, Maironio lietuvių literatūros muziejuje, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštyne, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraštyne. Keli laiškai saugomi memorialiniame V. Mykolaičio-Putino bute-muziejuje, jie yra suskaitmeninti LIMIS sistemoje.

Pagal pobūdį laiškus klasifikuoti sunku ar bent jau nevienareikšmiška (kartais dalykiškumas susipynęs su draugiškumu), o jų adresatas gali būti tiek asmeninis, tiek kolektyvinis (pavyzdžiui, Kėdainių I vidurinės mokyklos Literatų būreliui). Apie 100 iš V. Mykolaičiui-Putinui adresuotų laiškų sudaro gana specifinė korespondencijos rūšis – gerbėjų laiškai; skaitytojai rašo ne vien iš Lietuvos, reaguoja į vertimus. Archyvuose kol kas aptikta apie 11 atsakymų į šio pobūdžio laiškus, bet yra pagrindo manyti, kad jų būta ir išlikę daugiau. Analizuojant laiškų tekstą siekta rekonstruoti laiškais mezgamus socialinius ryšius; tam kartais svarbus ir laiško medžiagiškumas (popierius, rašalo spalva, parašas). Kai kuriuos laiškus, 1987 m. tvarkydama rašytojo archyvą, mašinėle surinko artima V. Mykolaičio-Putino bičiulė, viena iš jo *Raštų* rengėjų Irena Kostkevičiūtė; tokių perrašų esama ir Aleksandro Žirgulio archyve. Kaip kontekstiniai, peržiūrėti kiti dokumentai: dienoraščiai, pasikaitų konspektai, laikraščių iškarpos, V. Mykolaičio-Putino brolio Juozo Mykolaičio ir žmonos Emilijos Mykolaitienės korespondencija. Ieškota I. Kostkevičiūtės archyvo, šiuo metu, tikėtina, priklausančio dailininkui Aloyzui Stasiulevičiui, tačiau su šiuo žmogumi susisiekti nepavyko, todėl archyvas liko neperžiūrėtas. Straipsnyje pasirinkta aprašyti korpuso visumos vaizdą.

Skaitant V. Mykolaičio-Putino laiškus buvo įdomu, kaip autobiografiniai įvykiai ar patirtys gali koreliuoti su jo literatūrine kūryba ar būti joje atliepiami. Atliekant šį tyrimą iškeltas tikslas pirmiausia įžvelgti bendrus laiškuose galinčio išryškėti autobiografinio portreto metmenis.

Laiškuose atsispindi šakota V. Mykolaičio-Putino socialinių ryšių struktūra, per juos galima rekonstruoti rašytojo santykių žemėlapi ir apibendrinti tų ryšių visumą. Laiškai studijų draugams turbūt laisviausi: jaunas adresantas dar neturi pareigų, vėliau šiek tiek varžysiančių laiškų apimtį ir turinį (apimtį ir moksladraugiams riboja atvirlaiškių formatas, bet rašoma smulkiai). Turinio požiūriu V. Mykolaitis-Putinas giminaičius atskiria nuo savo kolegų rašytojų: pirmųjų nevargina mintijimais apie literatūrą, laiškais tvarko vien buitinius reikalus. Tiesa, su tam tikromis išimtimis: sesuo Magdalena Mykolaitytė-Slavėnienė ir pusbrolis iš Lenkijos Juozas Mykolaitis geba palaikyti intelektualesnį dialogą. Kolegų dėstytojų ar mokslo administratorių, su kuriais sieja darbas universitete, rašytojas taip pat neužkrauna idėjomis – tvarkomi dalykiniai reikalai. Užtat laiškuose rašytojams mėginama kalbėti apie rašymą, nagrinėti estetines problemas, postuliuoti literatūros uždavinius. Gerbėjų laiškais tiesiog džiaugiamasi, jie glosto savimeilę, bet profesionalusis skaitymas atskiriamas

nuo mėgėjiško, mėgėjams neleidžiama versti V. Mykolaičio-Putino kūrybos į užsienio kalbas, statyti jo sukurtų dramų. Į daugelį dalykinių laiškų kolegoms atsakoma paprastai, gan formaliai, lakoniškai – tai suvokiama kaip etiketas. Kritiškų anonimų laiškais bjaurimasi, prierašuose paneigiama jų skelbiama informacija. Ši socialinių ryšių struktūra per laiškus atsiskleidžia daug geriau, negu yra reflektuojama bet kuriuose kituose tekstuose. Laiškai brėžia socialinį V. Mykolaičio-Putino portretą, kurį būtų daug sunkiau susidaryti vien iš jo kūrybos ar kritikos tekstų.

Analizuojant laiškus taikomas antropologinis tyrimo metodas: į laišką žiūrima kaip į santykio prieigą, jo turinys tiriamas abipusių ryšių kontekste. Lietuvoje šį metodą pasitelkia tekstologė Neringa Markevičienė (Sruoga 2019), etnologė, literatūrologė Giedrė Šmitienė (2018, 2023). Laiškai grupuojami ne chronologiškai, o pagal adresatus, dėmesį telkiant į mezgamus saitus, palaikomus santykius; iš laiškų išryškėjantis naratyvas apžvelgiamas vadovaujantis hermeneutinės naratologijos prieiga. Egodokumentikos tyrėja Aistė Kučinskienė monografijoje *Kultūrišku keliu. Juozo Tumo-Vaižganto laišškai* klasifikuoja kelis tyrimo prieigų aspektus: a) laiškų žanriškumas; b) laiškų literatūriškumas; c) laišakai kaip saviraiškos ir savikūros terpė (dėmesys sutelkiamas į laiškuose formuluojamus, kuriamus ar apmąstomus socialinių, kultūrinių grupių ar pavienių asmenų tapatybės klausimus); d) laišakai kaip komunikacinė medija; e) epistolinė fikcija; f) laiškų materialumas; g) *ars dictaminis* – laiškų rašymo tradicijos kaita, epistolografijos taisyklės (2019: 23). V. Mykolaičio-Putino laiškus aiškiausia skaityti atsižvelgiant į a, b, c ir d aspektus. Ryškiausias jų literatūriškumo pavyzdys – laišakai pusbroliui Juozui į Lenkiją, rašyti lenkų kalba.

Literatūrologė Jurgita Žana Raškevičiūtė straipsnyje apie Juozo Tumo-Vaižganto korespondenciją cituoja Emily Dickinson laiškų tyrėją Cindy MacKenzie: „Laiško prasmė iš tikrųjų niekada nėra perduodama. Todėl struktūrinis prasmės stygius kiekvieną laišką paverčia mįsle ar galvosūkiu, reikalingu tolimesnio šifravimo“ (2019: 9). Archyvuose saugomi V. Mykolaičio-Putino laišakai, kaip ir J. Ž. Raškevičiūtės tiriami J. Tumo-Vaižganto, nėra grupuojami kaip adresanto ir adresato atsakymų sekos – dialogiškumą aiškiai pajusti sunku, kai ką turi užpildyti tyrėjo nuovoka. Vis dėlto iš to, kas yra išlikę, matyti didžiulę rašytojo pastanga atlikti (*perform*) socialumą ir susikalbėjimą – palaikyti santykius su kitomis kultūros asmenybėmis, deklaruoti estetinius principus, teikti emocinę ir materialinę paramą.

Straipsnyje išskiriami gerbėjų laišakai, rašyti žmonių, kuriuos su V. Mykolaičiu-Putinu sieja tik jo tekstų skaitymo patirtis. Intencija sovietmečiu siųsti laišką nepažįstamam rašytojui išreiškia alternatyvaus autoriteto trūkumą, per literatūrą pajusto artimumo ilgesį ir kalbėjimosi kasdieninėje aplinkoje tam tikromis temomis stygių. Rašytojas suvokiamas kaip vieša kultūros figūra, jam suteikiama daug moralinės galios, o jo kūrybos perskaitymas prilyginamas pažinimui.

Ankstyvieji V. Mykolaičio-Putino studijų laikų atvirlaiškiečiai rašyti smulkiai, parkeriu, juodu rašalu. Tarpukariu laiškai dažniausiai rašomi A4 formato popieriaus lape, mašinarščiu arba parkeriu, juodu rašalu. Sovietmečiu – dažniausiai sulenktame rašomojo popieriaus lape (dvilapyje), parkeriu, mėlynu rašalu. Racionalumas ir rašymo sistemingumas išlieka ir laiškų turinyje: bendraujama santūriai, vengiama atvirų emocijų, palankūs jausmai (padėka, draugiškumas) išsakomi daugmaž trafaretinėmis, laikmečiui būdingomis frazėmis. Laiškai gaunami ir rašomi įvairiomis kalbomis – rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų, anglų, ispanų (dviem pastarosiomis V. Mykolaitis-Putinas nekalba). Pasak A. Kučinskienės,

[...] epistolinėje komunikacijoje atsirandantis su tikrove susijęs, bet kitoks, kitaip struktūruotas *atskiras pasaulis* yra nulemtas pačios laiško medijos: pradėjus kurtis santykių siužetams, laiškuose įtektinami ne tiek informaciniai mainai, kiek tarpsubjektyvių ryšių plėtotė, modeliuojami santykiai ir vaidmenys (2019: 35).

Daugelyje laiškų nusistovėjęs V. Mykolaičio-Putino vaidmuo yra prastos sveikatos žmogaus – sveikata skundžiamasi arba teisinamasi norint atsisakyti kokios nors siūlomos užduoties, tokios kaip skaityti paskaitą, susitikti su moksleiviais, parašyti įvado straipsnį ir panašiu. Vaidmuo nėra simuliacinis – veikiau tai mandagus būdas atsisakyti primetamo darbo.

Naratologas Jensas Brockmeieris *tapatybę* vadina intervalu – tai laikiška sąvoka (2000: 55); esminius gyvenimo įvykius kaskart galima perpasakoti, perstruktūruoti vis kitaip. V. Mykolaitis-Putinas turėjo disciplinuojantį įprotį reguliariai pasakoti apie savo vidinį gyvenimą ir perpasakoti autobiografiją – nuo išpažinties praktikos ligi tokių memuarinių tekstų kaip *Atsiminimai* ir *Autobiografijos vietoje*. V. Mykolaičio-Putino egodokumentuose tokius gyvenimo pasakojimus gana nesunku matyti politinių ir ideologinių aplinkybių kontekste: pavyzdžiui, nerasime aštriai artikuliuojamo „persiauklėjimo“ konflikto, tarkime, lankant marksizmo paskaitas.

Nors daugelis mintyse nuolat nejučia pasakojame sau, kas esame, kitam žmogui tai išpažinti gali būti nelengva. Vienas iš hermeneutinės naratologijos pradininkų Seymouras Chatmanas pasakojimo įvykius siūlė skirstyti į branduolius ir satelitus (*kernels and satellites*; 1980: 53–54). Šiuo aspektu galime pažvelgti ir į V. Mykolaičio-Putino autorefleksijas. Branduoliniomis V. Mykolaičio-Putino biografijos įvykiais laikytume (kaip ir jis pats laiškuose) kunigystės metimą, jo santykį su Katalikų bažnyčia ir kūrybą, visus rašymo artefaktus – knygas. Įvykius iš visos kitos aplinkos – studijų, darbų, santuokos, kolaboravimo su sovietine santvarka, meilės ryšių, kelionių, gydymosi, socialinio gyvenimo – galėtume vadinti satelitiniais, šalutiniais. Simptomiškas atrodo kunigo Kazimiero Žitkaus liudijimas, kad, pasiūlius atlikti išpažintį, 1966 m. V. Mykolaitis-Putinas atsakė turįs pasiruošti (I. Kostkevičiūtei

tai nebuvo suprantama; VUB RS, f. 180–1). I. Kostkevičiūtės archyve ilgai buvo saugomas „užantspauduotas“, t. y. draudžiamas naudoti, K. Žitkaus liudijimas, kad gyvenimo pabaigoje V. Mykolaičiui-Putinui buvo itin svarbu gauti Bažnyčios sekuliarizaciją (VUB RS, f. 180–1)¹.

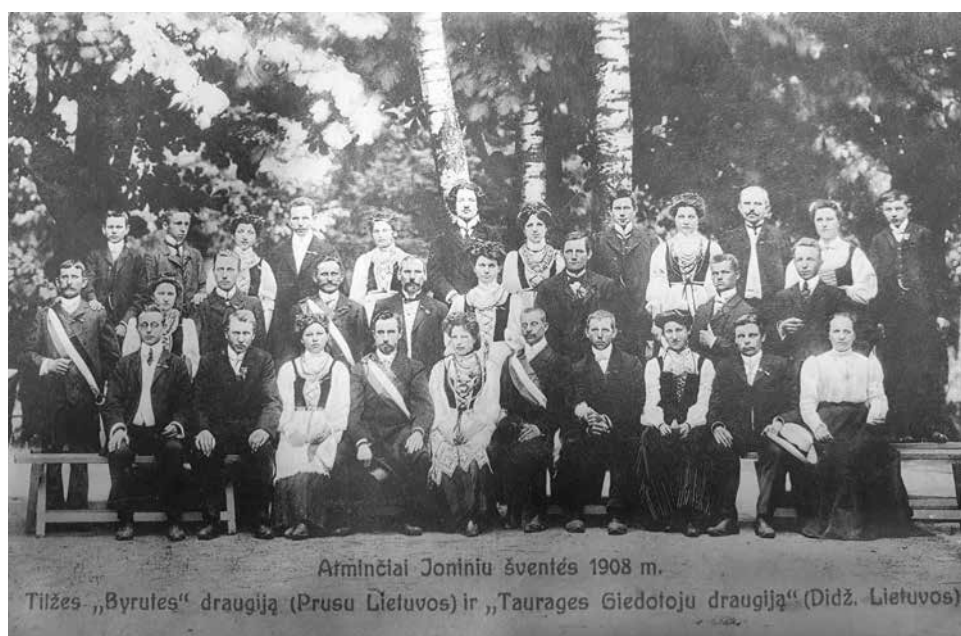
Vėlyvuosiuose laiškuose ir dienoraštyje pasirodantis V. Mykolaitis-Putinas nėra tas pats pasakotojas iš kunigų seminarijos laiko ar iš 1936–ųjų, kai rašė laišką Vilkaiviškio vyskupystės kurijai, kuriuo atsisakė kunigystės. Vis dėlto paskutiniaus savo gyvenimo metais jis galėjo nebenorėti maištauti prieš Bažnyčią, nebeatsisakyti išpažinties. Iš įvairių egodokumentų atrodo, kad prieš mirtį jį galėjo kankinti metafizinė kaltė – buvusio kunigo kaltė.

Anot Hannos Meretojos, viena svarbesnių hermeneutinės naratologijos sąvokų – *tai, kas galima* (*the possible*), ką galima pasakoti (2018: 89), kartais galinti įgyti ir *to, kas leidžiama* konotaciją. Šis pasakojimo kriterijus susijęs ne su politine galimybe kalbėti tam tikrus dalykus, bet su etika ir pasakojimo kokybe: pasakojimas turi tikslą pažadinti tam natyvinę vaizduotę, o ne gramzdinti į natyvinę nesąmoningumą (ten pat: 91). Tačiau I. Kostkevičiūtės laišakai, skirti K. Žitkui ir V. Mykolaičio-Putino broliui Juozui Mykolaičiui, tarsi suskirsto pasakojimus apie rašytoją pagal politinį tinkamumą: abiejų adresatų pasakojimų versijos tuo metu „nėra tinkamos“. Kartais iš laiškų išskaitomas pasakojimas būna netiesioginis: Antrojo pasaulinio karo metų V. Mykolaičio-Putino dienoraštyje (kaip ir vėlyvajame) nėra jokio Holokausto vertinimo, bet tarp jo kūrinių esama eilėraščio „Vivos plango, mortuos voco“. Šis eilėraštis ir būtų pavyzdys tokio etiškai galingo pasakojimo, kuris, pasak Meretojos, gali praturtinti mūsų vaizduotę, sustiprinti moralinę ir natyvinę galią, išplėsti suvokimo ribas. Eilėraštis gali tapti ir situacijos vertinimu, ir jos pasakojimo dalimi.

LAIŠKAI STUDIJŲ DRAUGAMS

Pirmaisiais studijų metais V. Mykolaitis-Putinas rašo K. Petruškevičiui į Marijampolės vyrų gimnaziją; tuo metu visuotinai bendraujama atvirlaiškiais, vėliau privatumo daugėja. Atvirukų vaizdai neiškalbingi, ribojami tuo metu kuklios pasiūlos. Broliški atvirlaiškiai draugams seminaristams; Pranui Leonui per 1913 m. vasaros atostogas rašyta iš Pilotiškių (LLTI BR, f. 59–347). Studijų metais intensyviai susirašinėjęs su Ignu Česaičiu, vėliau V. Mykolaitis-Putinas santykio ir susitikimų privergė. Bet į laiškus atsakydavo – net 1952 m. laiške išlikęs jaunatviškas „dumsiu“ (VUB RS, f. 180–2).

.....
1 Ne veltui I. Kostkevičiūtė taip įnirtingai cenzūravo K. Žitkų, reikalavo perrašyti atsiminimus pagal jos versiją – juk originaliame K. Žitkaus pasakojime išryškėja visai kiti akcentai, griaunantys įprastą profesoriaus portretą.

1. Atvirlaiškis 6 klasės gimnazistui Kazimierui Petruškevičiui, siųstas iš Seinų kunigų seminarijos į Marijampolės vyrų gimnaziją, 1911-03-04. MLLM, f. ER1256–21957

Laikui bėgant kinta rašysena: stambėja, plėtėja raidžių užraitai, išlieka kirilinė <k>. Kai kur parašoma kirilinė <d> – pavyzdžiui, *Medži*, malonybiniame sesers varde. Anksti, dar Fribūro metais, imta pasirašinėti tvirtai: *Putinas*; tai sąmoninga, apmąstyta literatūrinė tapatybė. Fribūro laikotarpiu penki atvirukai parašyti bendramokslėi Marijai Andziulytei – justis flirto atspalvis, viename jis pasirašo kaip Monarchistas (po diskusijos apie valdymo formas; LLTI BR, f. 59–329). Rašytojai Petronėlei Orintaitei taip pat išsakoma švelni simpatija: „Panele Petre, pirmiausia dovanokit už tokį kreipimąsi, nes Jūs rodos esat didelė panelių [pabraukta aut.] priešininkė! Bet kitaip nesugalvoju, juoba, kad šiandien aš pagyriomis nesu nė linkęs daug galvoti“ (1936-02-18; LLTI BR, f. 51–421).

2. Vizitinė kortelė, kitoje pusėje raštelis Marijai Andziulytei (būsimai Ruginienei), 1918-08-18, Fribūras. LLTI BR, f. 59–329

3. Atvirlaiškis Marijai Andziulytei (Ruginienei), siųstas į uršuliečių pensionatą Fribūre, pašto spaudas 1918 m. gruodžio 24 d. *LLTI BR*, f. 59–329

LAIŠKAI KOLEGOMS, MOKSLININKAMS, RAŠYTOJAMS

Šioje epistolikos grupėje ryškiausiai atsiskleidžia estetinės V. Mykolaičio-Putino pažiūros, kunigystės konflikto motyvai ar nuoskaudos dėl neįvertinimo (jau sovietmečiu). Ryškėja santykiai su kitais rašytojais, iškyla svarbesni palaikyti ryšiai. Iš Paryžiaus, Nicos ir Ženevos V. Mykolaitis-Putinas rašo Vincui Krėvei (romano *Altorių šešėly* rašymo metu; 1931-08-26, 1931-08-28, 1931-09-14, 1931-10-06, 1931-10-17, 1931-11-06, 1931-12-20; *LLTI BR*, f. 51–157): dėl sveikatai palankaus klimato svarstoma važiuoti į Afriką, nupasakojama savijauta, kurią šiandien pavadintume darboholizmu, – nepasitenkinimas nieko neveikimu. Tai rašytojo laiškuose rašytojui, todėl svarbiausia jų tema – kūryba. V. Krėvei rašoma ir iš Gaižiūnų:

Apie literatūrinius raštus visai negalvoju. Jaučiu, kad dabar nieko negalėčiau parašyti: neturiu nė temų, nė nusiteikimo. Jeigu ir Jūs sakotės negalys dirbti, tai čia ne atpratimas ir ne „tingėjimas“ kaltas, bet stačiai kažkokia slėgianti [sic], fantaziją ir jausmą slopinanti laiko įtaka. Karo laikas gal ir palankus reikštis veiksmo žmonėms, bet manui ir plunksnai – negyvos dienos (1942-08-07; *LLTI BR*, f. 51–157).

Šveicarijoje ir po Fribūro rašytuose laiškuose Uršulei Urnėžiūtei taip pat justis prielankumas (1919-08-20, *LLTI BR*, f. 59–357; 1927-05-30, *LLTI BR*, f. 59–358). Vėliau, jau sovietmečiu, studentė U. Urnėžiūtės-Starkuvienės dukra turi ateiti pas V. Mykolaitį-Putiną į namus dėl mamos mokytojavimo vietos ir paimti darbo knygelę – jos darbo klausimu rašytojas net lankėsi pas švietimo ministrą. Studentė bijo, tad V. Mykolaitis-Putinas demonstruoja beletristinį humorą: „Gal ji ir labai nedrąsi, bet gi aš ne koks slibinas“ (1957-01-22; *LLTI BR*, f. 59–360).

Nemaža dalis dokumentų iš Šveicarijos laikotarpio yra pradingę: per karą jie buvo sunaikinti bute Tauro g., kol rašytojas su žmona slapstėsi Gaižiūnuose.

Sofija Čiurlionienė mezga šiltą, iniciatyvų ir pagarbų santykį, palaiko V. Mykolaitį-Putiną vykstant vedybų dramai (1935-08-09; LLTI BR, f. 1–3609). Atviresnis jo santykis su Baliu Sruoga – paskutiniaisiais B. Sruogos gyvenimo metais, gyvenant kaimynystėje. „Aš visai rimtai noriu iš universiteto pasitraukti“, – rašo V. Mykolaitis-Putinas bičiuliui ir kolegai (1947-07-20; LLTI BR, f. 53–797). J. Tumui-Vaižgantui skiriamas chrestomatinis laiškas iš Fribūro, kuriame svarstoma kunigystės problema:

Pas jus ten Lietuvoj visi pašaukimai, visos specialybės ir luomai jau per daug susimaišė. Kunigas-politikas, kunigas-valdininkas, kunigas-bankininkas, ūkininkas, pirklys, artistas, režisieris – ir kokių tik dar tipų nepriskaitytum! Jau ir seniau tik teorijoj įsivaizdavęs tikrą kunigo idealą, jaučiau, kad visi tie pridėckai sveria mus žemyn nuo to idealo (1921-07-15; LLTI BR, f. 59–1132).

Mišri, praktiniais sumetimais dvigubinama kunigo tapatybė suvokiama kaip neautentiška; vėliau ši tema bus plėtojama romane *Altorių šešėly*, satyriškai vaizduojant beveik visus laiške išvardytus tipus.

Laiške E. Radzikauskui (Liudui Girai) 1921 m. rašoma dėl jo straipsnio apie V. Mykolaičio-Putino poeziją žurnale *Skaitymai*: nemažai estetinių pažiūrų formulavimo, teisinamasi pavadinus antrąją knygą *Raštais* – sakoma, kad *Eilėmis* pavadinti negalėta, nes į knygą įtraukta dar drama ir novelės. E. Radzikauskas straipsnyje atskleidė, kas slepiasi po *Putino* slapyvardžiu, – V. Mykolaičiui-Putinui tai atrodo neetiška, bet konfliktas neeskaluojamas:

Gal išbrisiu iš savo egotizmo, kuriame nebėra ko ieškoti. Velniop reikalingi visi tie ilgėsiai, lūkesiai ir lamentacijos! Visuomenė gana jau turi visokių mizantropų, pesimistų ir „neudačnikų“. Jeigu išnešiu dar sveiką dvasią ir gabią poezijai sielą, tai mes dar pakariausime. [...] Simbolizmas geras dalykas, bet tai tik metodas. Apskritai gi meno dugne glūdi kosmiškojo ritmo nujautimas, o gausiausias įkvėpimo šaltinis itin žodžio menininkui būtų išvelgti į kosmiškojo kaip dvasinio taip materialiojo gyvenimo mechanizmą [...] (1921-06-23; LLTI BR, f. 59–1131).

Atrodo, kad V. Mykolaitis-Putinas savo estetines nuostatas formuluoja anksčiau, negu įgyvendina (jeigu įgyvendinimu laikytume 1927 m. poezijos rinkinį *Tarp dviejų aušrų*). Paradoksalu, bet estetika, jo akimis, kyla iš įsižeidimo, iš nuoskaudos. Čia tinka galvoti apie A. Kučinskienės išskirtą socialinių, kultūrinių grupių ar asmenų tapatybės klausimų formulavimo aspektą.

Jurgis Savickis rašo iš Stokholmo dėl lietuvių literatūros vertimų į švedų kalbą (1933–1937; LLTI BR, f. 1–3661), bet jo laišakai ne vien dalykiniai:

Po Nobelio premijos čia žmonės pasiuto garbinti Buniną, iki šiol jiems visai nežinoma ruskelį, kurio rankraščiai metai iš metų gulėdavo čia nespausdinami. Perskaičiau Митина любовь [Mitios meilė – G. K.] rinkinį – kaip per gruodą akėčiomis (1933–12–14).

Vienas iš laiškų rašytas Lietuvos pasiuntinybės popieriuje su bareljefiškai išspaus-tu Lietuvos herbu. Iš Stokholmo panašiu metu rašo ir Ignas Šeinius (1934–1935; LLTI BR, f. 1–3669). Vydūnas rašo iš Tilžės, jo atvirlaiškiai – su užrašais gotikiniu šriftu ir Trečiojo reicho pašto ženklais bei antspaudais. Vydūnas aiškina savo slapy-vardžio kilmę, vardina daug vardų, kurių „liemuo“ yra <Vyd>; tarp išvardintųjų – Gervydas. Tuo pačiu laiku V. Mykolaitis-Putinas rašo dramą *Daktaras Gervydas* (1943-09-29; LLTI BR, f. 1–3686).

Laiško juodraštis į Vakarus pasitraukusiam Pranui Skardžiui: „Brangus Kolega, Pasitaikius progai, rašau Jums šį laišką, būdamas tikras, kad jis greitai pateks į Jūsų rankas“ (1947; LLTI BR, f. 59–352). Jį įkalbinėja grįžti į sovietų okupuotą Lietuvą (veikiausiai rašoma ne savo noru, laiško juodraštyje yra priedašas „Per A. Venclovą“; 1947-12-11; LLTI BR, f. 59–353). Kaip ir Vandą Daugirdaitę-Sruogienę:

Visiems šioms reikalams sutvarkyti ir perimti paveldėjimą būtų labai gera, Brangioji Ponia Sruogiene, kad Jūs grįžtumėt į Lietuvą. Juk ten Jūsų gyvenimas darosi kaskart nepakenčiamesnis ir jokios vilties nėra, kad jis pagerės. Ar negeriau, neprasmingiau su visa tauta gyventi bendrą jos likimą ir čia, vietoje, dirbti kiek galima jos labui. Dėl visa kita, tikiuosi, painformuos Jus šio laiško įteikėjas.

Įteikė tikriausiai saugumo struktūrų darbuotojas. Abu laiškai literatūriški: iš-raiškingai aprašyta paskutinė B. Sruogos vasara, mirtis ir laidotuvės, P. Skardžius viliojamas grįžti vykdyti lietuvių kalbos akademinių tyrinėjimų.

Vėlyvasis susirašinėjimas su Juozu Baltušiu gan egocentriškas – abu adresantai daug rašo apie save ir nuoskaudas dėl neįvertinimo, nevengdami pagirti adresato. V. Mykolaitis-Putinas išsaugo laiškų juodraščius ar net nuorašus, nes yra pametęs J. Baltušio laišką, kuriame būta malonių pagyrimų, – iškrito iš palto kišenės lauke (1964-03-10; LLMA, f. 106, ap. 2, b. 184). Esama antros to laiško kopijos (nuo-rašas, neryškiu rašalu; LLTI BR, f. 59–1046) – matyt, išsigąsta, kad laiškus, kaip ir rankraščius, galima taip lengvai prarasti. V. Mykolaitis-Putinas guodžia J. Baltušį:

Aš be galo nustebau, skaitydamas Jūsų prisipažinimus. Kaip taip gali galvoti rašytojas, stovįs mūsų dailiosios prozos viršūnėse?! Jūsų vaizduojamojo gyvenimo pažinimas, Jūsų raštų įtikinamumas, kalba, stilius, idėjinis svoris išperka tuos mažus nedateklius, kurių pasitaiko kiekvieno rašytojo darbe. [...] Tad meskite galvojęs ir kalbėjęs apie nusikrei-pimą nuo literatūrinės kūrybos! Tikiu, kad tai laikinė depresija, iš kurios pats netrukus pasijuoksite (1964-03-16; MLLM, f. ER1–9597).

Tačiau abipusis emocinis palaikymas neužpildo ontologinės tuštumos, apie kurią V. Mykolaitis-Putinas panašiu metu rašo savo dienoraštyje.

SUSIRAŠINĖJIMAS SU SOVIETINIAIS VEIKĖJAIS IR LAIŠKAI IŠ REPRESIJŲ VIETŲ

Iš laiškų matyti ir tai, kaip V. Mykolaitis-Putinas bendravo ir veikė ankstyvuojų sovietmečiu. Tai gerai rodo jo laišakai sovietiniams nomenklatūriniais veikėjams: Justui Paleckiui, Eduardui Mieželaičiui, Kostui Korskui, Antanui Venclovai, Jonui Šimkui. Juose svarbiausia – trafaretinės mandagumo frazės, santykio palaikymas, padėka. Dalykiniais laiškais tvarkomi darbo reikalai – jų yra išlikę iš tų metų, kai V. Mykolaitis-Putinas vadovavo Lietuvos rašytojų draugijai ir Lietuvių literatūros institutui.

Dalykinius laiškus V. Mykolaitis-Putinas mėgdavo „pasirepetuoti“ tuščioje, „blogijoje“ siuntėjo laiško dalyje. Daug dėmesio visada skirdavo savijautai ir hipochondrijai: kyla įspūdis, kad fiziniai negalavimai pateisina emocinę negalią, darbo „prastovas“ ar vengimą bendrauti. Mandagumo laiškuose partijos veikėjams sveikinimai su politinėmis gegužės ar spalio šventėmis būdavo formalūs, rašytojas gan greitai perprato marksistinę retoriką: „Linkėjimai dr-gei Šimkuvienei.“ Ne tokiuose formaliuose laiškuose visad būdavo įrašomas sakinytis: „Linkėjimus Jums ir Jūsų žmonai siunčia ir mano žmona.“ 1940 m. Kauno karo muziejaus viršininkas J. Šarauskas teiraujasi rašytojo, ar šis nesutiktų patarti dėl įrašų sodelyje įrengiamiems paminklams – „Sėjėjui“, „Knygnešiui“ ir „Lietuvos mokyklai“. Su laišku saugomas santūraus V. Mykolaičio-Putino atsakymo juodraštis, kad skubėti esą neverta (1940-09-25; LLTI BR, f. 1–3668). Užtat, kai prof. Tadas Ivanauskas rūpinasi sunkia lietuviškų salų gyventojų padėtimi Baltarusijoje, rašytojas juos paremia (priešas: „Atsakyta, 50 rub.“ 1962-09-29, 1963-10-07; LLTI BR, f. 59–442)².

Rašytojas yra gavęs ir jam nemalonių laiškų, žinomiasias iš jų, pirma laikytas anoniminiu, buvo siųstas iš lagerio (A. Dambrausko, A. Kučingio, A. Miškinio, 1954-11-07; MLLM, f. R2–1022). Laiškuose išryškėja dviprasmiškas amžininkų santykis su V. Mykolaičiu-Putinu. Juozas Keliuotis, kuris anksčiau iš Paryžiaus nuolankiai klausė savo buvusio profesoriaus – gal *Židinys* suteiktų lėšų disertacijai spausdinti, publikuotų jos santrauką (1928-06-28; LLTI BR, f. 1–3624), vėliau rašo graudų laišką iš Solikamsko lagerių – prašo užtarti prieš J. Paleckį (1953-07-30; LLTI BR, f. 59–941). Suprantama, adresatas tiek negalėjo. Atsiminimuose, skelbtuose jau V. Mykolaičiui-Putinui mirus, J. Keliuotis taršo jį už „maksimalų prisitaikymą“ – net kalėjime nepasėdėjęs (Atsiminimai... 1992: 275).

.....

2 Tarpukario laiškų popierius – su vandenženkliais; Vlado Dubo – net su vytimi. Sovietmečiu tokio nebėra, dažniausiai rašoma proletariškame rašomajame popieriuje. Vacys Reimeris turėjo prabangesnio, o A. Venclova kvietimą į pobūvį savo namuose rašo japoniškame.

LAIŠKAI GIMINAIČIAMS IR GIMINAIČIŲ LAIŠKAI

V. Mykolaitis-Putinas rašo dėdei Jurgiui Garbui (LLTI BR, f. 59–853), broliui Juozui Mykolaičiui (LLTI BR, f. 59–854), pusbroliui iš tėvo pusės Juozui Mykolaičiui į Čenstakavą (LLTI BR, f. 1–3599). Lenkų kalba intelektualiomis temomis susirašinėjama su pusbroliu ir jo sūnumi:

Taip pat esi vertas pagyrimo, Mylimas Broli, kad nesulenkinai savo pavardės, nes netgi ir pas mus, Lietuvoje, dažnai pasitaiko, kad vienas iš brolių vadinasi Strazdas, o kitas Drazdauskas, vienas Leonas, o kitas Leonavičius, vienas Budrys, o kitas Budrevičius ir t. t. Kad yra tokių anomalijų, kaltas ponų vargonininkų ir kunigų klebonų lenkiškas ir bajoriškas uolumas. [...] Liko mūsų saujelė – 2 milijonai – o tautinis žmonių susipratimas nesustiprėjęs tiek, kad galėtume išlaikyti spaudimą mus supančio priešiško nacionalizmo. [...] Turime nuolankiausiai tylėti ir laukti, ką nuspręs Führeris, nes šandie Europoj viešpatauja ne teisė, o kumštis. Štai keletas Klaipėdos hitlerininkų atstovų, kurių pavardės, tur būt, nerodo juos esant vokiečių kilimo: Bertuleit, Gailius, Gintautas, Žardininks, Stonkus, Naujoks, Kurmis, Nelaimiškys, Ašmutaitis und so weiter, und so weiter... (1938-12-02; LLTI BR, f. 1–3599 [juodraštis lenkiškai]; MLLM, f. ER1–9593 [vertimas mašinraščiu]).

Su lenkiškąja giminės puse palaikomi glaudūs dalykiniai ryšiai – labiausiai dėl V. Mykolaičio-Putino dėmesio Adomui Mickevičiui, jo vertimų. Pusbrolis, dėstytojas ir žurnalistas, yra A. Mickevičiaus literatūros draugijos Čenstakavos skyriaus pirmininkas. Daug laiškų Hortenzijai Balčiūnaitei-Vaitkevičienei, E. Mykolaitienės vadinamai Ortute arba Tute. Laiškuose H. Balčiūnaitei-Vaitkevičienei yra ir rašytojo žmonos prierašų – buitinių nurodymų, ką nupirkti, prekių įvertinimų. Daugiausiai laiškų žmonai, rašytų šeštajame dešimtmetyje, saugoma memorialiniame V. Mykolaičio-Putino bute-muziejuje; turinys buitinis. V. Mykolaičio-Putino raštas laiškuose artimiems giminaičiams atsainesnis, ne toks tvarkingas kaip kolegoms. Kartais rašyta skubant, bet su šiluma – pavedami tvarkyti gana intymūs buitiniai reikalai.

Gimines V. Mykolaitis-Putinas remia finansiškai: laiškuose jie tarsi netyčia užsimena, kad turi skolų, nepriteklių, pirkto siuvimo mašiną ir pan., tada rašytojas siunčia pinigų. Ant laiškų kartais pasitaiko skaičiavimų, dalybos stulpelių, gal ir žmonos ranka; matyt, skaičiuoti pinigai. V. Mykolaitis-Putinas tvarko daugybę giminaičių reikalų, dukterėčiai Marijai Gudaitytei (sesers Elzės duktė) net padeda įsigyti būstą Alytuje, o ši laiškuose jam pasakoja apie vedybas, jausmus, kandidatus į jaunikius (1964–1966; LLTI BR, f. 59–326). Jos vyresnis brolis J. Gudaitis taip pat rašo dėdei iš kariuomenės Paldiskyje, Estijoje (1951-03-18; LLTI BR, f. 59–440). Ir sūnėno, ir dukterėčios laiškai gan raštingi, juose svarbus nerimas: J. Gudaitis pasakoja, kaip

jam kariuomenėje pranešė, kad stipriai susirgo mama. Iš kariuomenės neišleido, o jis bijojo, kad mamos nebepamatys. M. Gudaitytės laiškuose samprotavimai apie meilę abstraktūs, neindividualūs, bet adresatas suvokiamas kaip kunigas, jam atliekama savotiška išpažintis.

Dar kita sesers Elzės duktė Onutė Poniškaitienė ieško Mykolaičiams šeiminkės: už rašytojo rūpestį giminės atsidėjo jam savo pačių rūpesčiu (LLTI BR, f. 59–327). Giminės gerbia ir myli V. Mykolaitį–Putiną grynai praktiniais sumetimais – jie yra gavę jo paramos. Kai kurie kaulija pinigų naudodami šturpoka, bet su literatūra vaizdingai susietą psichologinį terorą: „[...] nes jau taip nusibodo pusalkaniai vaikščioti, kad kartais ir pagalvoji, kam tas gyvenimas vertas, geriau taip padaryti, kaip J. Janonis padarė“ (1958-07-30; LLTI BR, f. 59–932).

Beje, pinigų prašytojų nemažai, ne vien tarp giminaičių. Gali būti, už panašius dalykus – sutvarkytus administracinius reikalus, išspręstus dalykinius klausimus – V. Mykolaitį–Putiną vertino ir kolegos, studentai, rašytojai. Nors jis vis skundėsi, kad kankinasi kaip akademikas, kankinosi veikiausiai ne be reikalo, kitaip būtų pernelyg intensyviai užsiėmęs introspekcija.

Mirus V. Mykolaičiui–Putinui, jo brolis Juozas Mykolaitis rašo laiškus Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, laikraščių redakcijoms, palaiko santykius su broliui reikšmingais žmonėmis ir Instituto rankraščių skyriaus vedėja M. Gudaityte. Tai atskiras siužetas – jaunesnio brolio Juozo Mykolaičio laišakai. Literatūra jo suvokiama kaip būdas užsidirbti: iš Lietuvių kalbos ir literatūros instituto iškaulijamas honoraras už jo parašytus atsiminimus, rašoma į leidyklas ir *Komjaunimo tiesą* – siūloma sava kūryba ir dokumentika. Tai tarsi infantilus bandymas mėgdžioti brolių, verslauti iš rašymo ir artimojo šlovės. Iš ideologizuoto eilėraščio, Juozo Mykolaičio siūsto seseriai Magdalenai į Australiją, matyti, kad taikytasi prie konjunktyros, – ji raginama grįžti iš emigracijos. Atsiminimuose apie karą ir vokiečius taip pat rašoma taip, kaip reikalauja sovietinė propaganda. Epistolikoje atsispindi konfliktas su I. Kostkevičiūte, kuri *Atsiminimų apie Vincą Mykolaitį–Putiną* rinkinyje neleido skelbti brolio Juozo liudijimų, esą jų motina E. Kvedaraitę vadinosi „paleistuve merga“, suviliojusia kunigėlį, ir niekad nelaikiusi jos marčia. Po piktoko J. Mykolaičio laiško I. Kostkevičiūtė atsako Juozui mandagiai ir inteligentiškai (1968-02-04; LLTI BR, f. 59–913).

Jauniausioji V. Mykolaičio–Putino sesuo, emigravusi į Australiją, Magdalena Mykolaitytė–Slavėnienė laiškuose pasirašinėjo *Medži* – suanglintu, paauglišku savo vardo variantu, mėgtu E. Kvedaraitės (jie trise – M. Mykolaitytė, V. Mykolaitis–Putinas, E. Kvedaraitė – dar iki pastarųjų vedybų vienas kitą vadino *Medži*, *Vy* ir *Ly*), emigracijos kontekste atrodančiu kaip likimo ženklas. Nors ir gėdydamasi, laiške V. Mykolaičiui–Putinui sesuo prisipažįsta besidominti hipnoze, psichoterapija. V. Mykolaitis–Putinas siunčia šešurui į Australiją Karlo Marxo *Kapitalą*; laiškuose

gana laisvai diskutuojama apie skirtumus tarp socializmo ir kapitalizmo. Laiškai seseriai gan egoistiški (daug kalbama apie save ir kūrybą, bet ne itin domimasi jos pačios kūryba), tačiau šilti: į Australiją siunčiamos ne vien tik jo, bet ir lietuvių literatūros klasikų knygos, neabejotinai suvokiamos kaip vertė ir sentimentas. Išmoks-lintoji sesuo veikia kaip V. Mykolaičio-Putino literatūrinių reikalų vadybininkė Vakaruose, rūpinasi vertimais, broliui mirus – laiškų leidyba užsienyje.

LAIŠKAI LEIDYKLOMS, REDAKTORIAMS, VERTĖJAMS IR JŲ LAIŠKAI

Laiškuose „Spaudos fondas“ priekaištuoja, kad V. Mykolaitis-Putinas atidavė romaną *Altorių šešėly* „Sakalo“ leidyklai, ir kaulija naujo veikalo (1936-08-28; LLTI BR, f. 1–3664). V. Mykolaitis-Putinas įtarus dėl savo vardo naudojimo reklamos tikslais, tad rašydamas „Spaudos fondo“ direktoriui B. Žygeliiui prašo šituo neužsiimti (MLLM, f. ER1–9546). Sovietmečiu rašytojas palaiko šiltus santykius su redaktorais A. Žirguliui (MLLM, f. ER1–9542, 9543, 9544, 9545), Aušra Marija Sluckaite (1965–10-08; LLTI BR, f. 59–482). Kreipinys „Gerb. Vincai Mykolaiti-Putinai“ tokiuose laiškuose neatrodo keistai. Kreipiamasi ir „Brangus Profesoriau“.

Laiške J. Baltušiiui V. Mykolaitis-Putinas guodžiasi, kad *Literatūros ir meno* redakcija nepakankamai dažnai domisi jo kūryba (klausė esą tik prieš pusmetį). Tas pats minima ir dienoraštyje. Žurnalas *Pergalė* iš tikrųjų *Literatūrai ir menui* atidavė geriausius eilėraščius iš būsimo rinkinio *Langas* (V. Mykolaitis-Putinas siuntė pluoštą ir leido abiem leidiniams pasidalinti). Dienoraštyje plačiau pasakojama, kaip norėta išmesti geriausius eilėraščius iš *Būties valandos*:

Buvo atėjęs Grožinės liter. leidyklos vyr. redaktorius Maldonis. Atnešė mano pasiūlytą išleisti eilėraščių rinkinį „Vakaro prošvaistės“. Jį skaitė dar Venclova ir Lankutis. Jie pasiūlė išmesti kaip nepriimtinius šiuos eilėraščius: 1) Su dievu prietaringa, 2) Šuniui, 3) Skausmo valanda, 4) Priprato akys, 5) Šalin, 6) Gyvybės gyvatė, 7) Benamio dainų I, 8) Nakties keliu, 9) Saulėj popietinėj, 10) Somnanbulas, 11) Sielvartaujantiems, 12) Užuoajauta žmogui, 13) Kėliaus iš kapo, 14) Nebūk tu juokingas, 15) Tarp sienų keturių, 16) Šokėjas, 17) Esu lignonis, 18) Bachas. Sutinku, kad kai kurie iš tų eilėraščių šiais laikais netinka. Vis dėlto tokios cenzūros Lietuvoje dar nėra buvę. Pagaliau, turint galvoje neseniai ėjusias diskusijas literatūros ir meno klausimais, reikia pripažinti, kad ir visa mano poezija šiais laikais netinka. Ji nėra [p. 137] „partijos saldoto“ sukurta ir ne tais kriterijais turi būti vertinama“ (1963-06-01; VUB RS, f. 180–4, I sąs., p. 136–137).

Užtat istorikų ir rašytojų būrelio laiškas-atsišaukimas, parašytas Vl. Tiškaus, B. Sruogos ir K. Avižonio, kurie pristatomi kaip komitetas, galėjo inspiruoti ro-

maną *Sukilėliai*: „Jaunųjų ūkininkų Ratelių Sąjunga, norėdama vertingai atžymėti dvidešimties nepriklausomo gyvenimo sukaktį, nutarė tos literatūros leisti ir platininti“ (1936-04-12; LLTI BR, f. 1–3676). Prašoma apysakų, romanų, pjesių, poemų siūlomomis temomis: „Liublino Seimas; Gardino Seimas; Sukilimų epizodai. [...] Kalinauskas. Mackevičius. [...]“ (ten pat). Tikėtina, kad šį laišką-pasiūlymą apmąstęs V. Mykolaitis-Putinas vėliau ir ėmėsi *Sukilėlių*.

Draugiški V. Mykolaičio-Putino santykiai laiškais buvo palaikomi su poezijos vertėja į latvių kalbą Emilija Prūse bei jos vyru – jiedviem V. Mykolaitis-Putinas siunčia naujų lietuviškų knygų. Alfonsas Sukovskis vertė romaną *Altorių šešėly* į latvių, Aili Erleman – į estų kalbą; vertėjai laiškuose giria autoriaus kūrybą, steigia kiek pataikaujantį santykį – tai palengvina bendradarbiavimą. Dalykiniai V. Mykolaičio-Putino santykiai su jo kūrybą vertusiais latviais ir estais gan intensyvūs, sąmoningi – pirmiausia kaip Lietuvos rašytojų draugijos pirmininko. Knutui Skujeniekui neleidžiama versti *Krizės*: romanas esąs neaktualus latviams, nusivils (1938-02-25; LLTI BR, f. 40–18). Savamoksliai vertėjai, besisiūlantys išversti *Altorių šešėly* ar kitas knygas į neblogai išminktą užsienio kalbą (viena tremtinė iš Jakutsko siūlosi versti į rusų k. – 1957-02-22; LLTI BR, f. 387), laiškuose daro grubokų lietuvių kalbos klaidų. Rašytojas tikriausiai net neatrašo. Petras Kupraitis iš Tompsono (JAV) siūlo versti, bet ir pakupiūruoti, patrupinti, „kad suprastų amerikoniai“ (1939-05-18; LLTI BR, f. 1–3630). V. Mykolaitis-Putinas jam atsako:

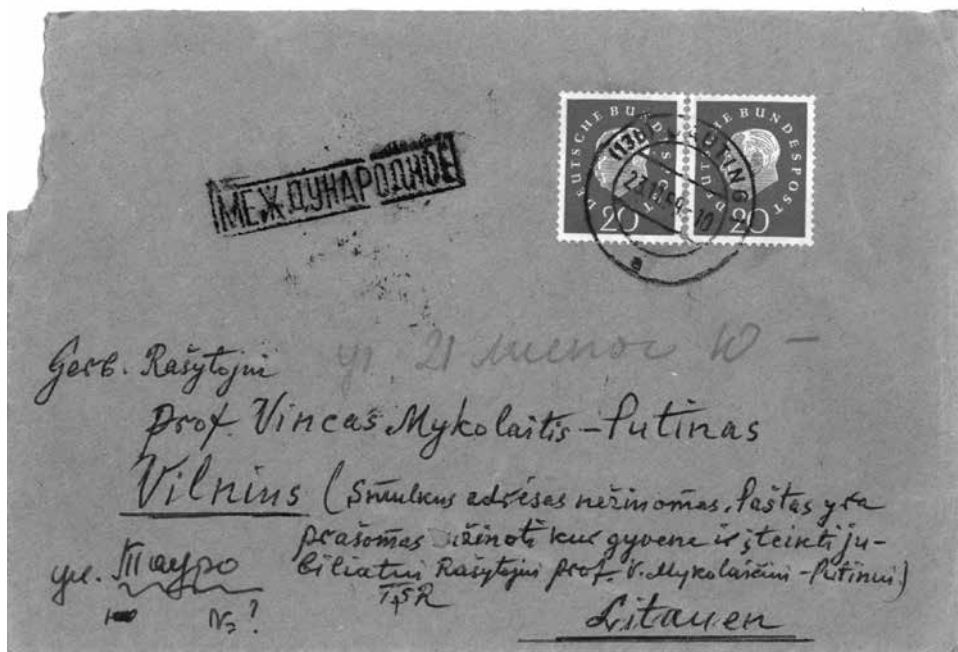
Ką aš pats esu parašęs, už tą ir atsakau, bet dėti savo parašą po svetimomis „pataisomis“ atsisakau. Perredagavimo darbas galėtų būti atliktas tik man pačiam iš arti jį prižiūrint. Kadangi susisiekti su Tamsta laiškais tokiu reikalu neįmanoma, tai ir tenka nuo tokio perredagavimo atsisakyti. Aš visuomet griežtai priešinsiuos visokiems pakeitimams, padarytiems be mano žinios ir pritarimo (1939-06-05; LLTI BR, f. 1–3630).

Anthony Juzepch Svedarckas iš Niujorko taip pat nori versti romaną į anglų kalbą. Jo laiške nemažai rašybos klaidų, paliktas prierasas „Neatsakyta“ (1938; LLTI BR, f. 1–3667).

GERBĖJŲ LAIŠKAI

Labai įdomūs, neretai juokingi yra gerbėjų laišakai V. Mykolaičiui-Putinui: vieni tiesiog patetiškai žavisi, kiti siūlo konkrečios medžiagos antrai *Sukilėlių* daliai, treči teikia savo eilėraščių bandymus (dažniausiai prastus). Ant vokų figūruoja keli adresai: Liepos 21-osios g. (dab. Tauro) 21–3; Vaižganto g. 36, Kaunas; Janonio g. 27, Kačerginė, Kauno rajonas. Skaitytojai adresuoja neįtikėtinai bravūriškai,

pavyzdžiui: Vincui Mykolaičiui-Putinui, Pedagoginis universitetas, Vilnius (kartais nurodoma ir Rašytojų sąjunga). Arba: Vincui Mykolaičiui-Putinui, Rašytojo namai, Vilnius. Arba su priedašu: „Smulkus adresas nežinomas. Paštas yra prašomas žinoti kur gyvena ir įteikti jubiliatui rašytojui prof. Mykolaičiui-Putinui“ (LLTI BR, f. 59–923). Paradoksalu, bet ir tokie laišakai pasiekė adresatą, tuometinę įžymybę.

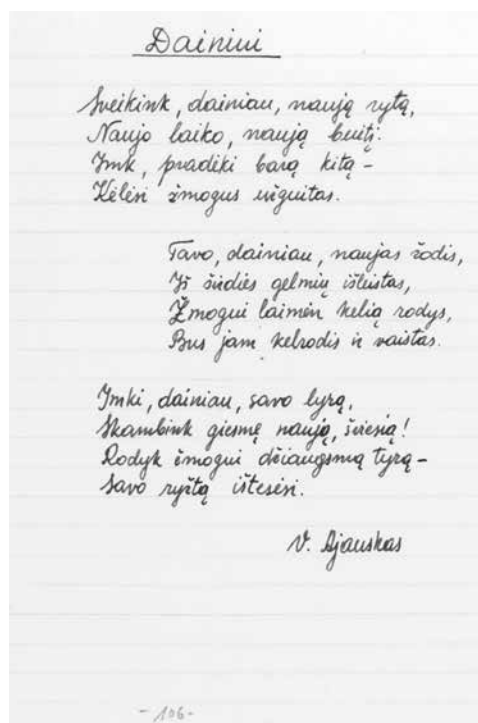
4. V. Brillingo laiško V. Mykolaičiui-Putinui, siųsto iš Gautingo sanatorijos Miunchene 1959 m. lapkričio 23 d., vokas. LLTI BR, f. 59–923

Gerbėjai padeda V. Mykolaičiui-Putinui rašyti antrąją *Sukilėlių* tomą: veikia ir asmeninis (aš *svarbus*), ir lokaliai kraštotyros (*svarbi mano gimtoji bendruomenė*) interesas. Tuo metu dar gyva sukilimo atmintis – senelių, prosenelių kartos atsiminimai. Skaitytojai palaiko emociškai: net keli pensininkais prisistatantys adresantai teiraujasi, kada gi jau išeis antroji dalis – labai nori spėti perskaityti arba biją, kad autorius nenumirtų. Siunčia folkloro – dainas, atsiminimus, sukilėlių laidojimo topografiją. Pats rašytojas renka iškarpas iš spaudos (laikraščio *Tiesa* ir žurnalų; LLTI BR, f. 59–193); renka ir kitomis temomis, kurios jį sudomina. Išleidus pirmąją dalį netgi atsiranda skaitytojų, išrankiojančių korektūros klaidas (LLTI BR, f. 59–409). I. Kostkevičiūtę priskirti prie gerbėjų tarsi ir netiktų, bet ji taip pat rengia išrašus iš šaltinių, padeda rinkti medžiagą *Sukilėliams*: perpiešia vaizdus iš istorinių knygų (LLTI BR, f. 59–150). Archyve saugomos jos siųstos Pilotiškių Krušakalnyje (1959-05-30–31) surinktos ir sudžiovintos kačpėdėlės bei edelvaiso

žiedai iš 1956 m. kelionės į Tatus (LLTI BR, f. 59–150). Džiovintų gėlių žiedų iš Australijos V. Mykolaičio–Putino 70 metų jubiliejaus proga siunčia ir sesuo. Trapūs daiktai – džiovintos gėlės – pergvyveno ir adresatą, ir adresantes.

1965 m. Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugija kviečia V. Mykolaitį–Putiną į JAV (1965-02-02; LLTI BR, f. 59–425). Netikėčiausias laiškas – chrizantemų augintojo A. L. Baxterio iš Anglijos (1959-01-25; LLTI BR, f. 59–917), 1958 m. perskaičiusio rašytojo straipsnį žurnale *Culture and Life* (tokie vertimai buvo organizuojami per Maskvą). Gėlininkas iš Vemblio parko Midlsekse nesusi-gaudo, kad neįmanoma užmegzti ryšių su sovietinių šalių gėlininkais, prašo žmonių kontaktų. Kunigas Gediminas Blynas iš Kupiškio ragina nebijoti partijos, drąsiau rašyti antrą *Sukilėlių* dalį. Jis parašęs ir numatomos statyti operos kompozitoriui Juliui Juzeliūnui – esą Mackevičiaus pamokslas pirmoje dalyje neįtikinamas, katalikų kunigai pamokslus sakantys ugningiau (1957-10-11; LLTI BR, f. 59–372). Iš kalėjimo Kosciuškos g. Vilniuje rašo Alfonsas Beinoras: tvirtina pažįstas moterį savo kaime, galinčią daug papasakoti apie sukilėlius, net kviečia V. Mykolaitį–Putiną aplankyti jį kalėjime (1954-08-09, LLTI BR, f. 59–429). Antanas Baleišis, buvęs klierikas, išstojęs iš seminarijos, rašo V. Mykolaičiui–Putinui dėl kunigo Igno Ragausko, sušaudyto kartu su žydais, atminimo apysakoje ar dramoje įamžinimo (1963-01-21).

Vyksta nuolatinis psichologinis teroras dėl renginių, į kuriuos V. Mykolaitis–Putinas visiškai nenori važiuoti. Moksleiviai iš Marijampolės, tuometinio Kapsuko, kaulija atsiminimų (1966-02-29). Nežinodami, kaip reikšti jausmus, žmonės bando eiliuoti dairydami į literatūros autoritetus. Stulbina „ideologiškai teisingo“ turinio strofos: darbininkė, dirbanti Telšių audimo fabrike „Mastis“, gan įkyriai siunčia savo eilėraščius profesionalui įvertinti. Kai kurie net išdrįsta pasirašyti „pradedantis rašytojas“ (LLTI BR, f. 1–3655). Verta atkreipti dėmesį į tokių laiškų rašyseną – nuo mažaraštystės iki įmantrių, išraitytų raidžių. V. Mykolaitis–Putinas ant laiškų pri-rašo „Atsakyta“, „Neatsakyta“ ir pan. (į kai kuriuos tikrai nėra ką atsakyti). Viena rašančioji gąsdina: jos giminaitė

5. Skaitytojo Viktoro Ajausko iš Butrimonių V. Mykolaičiui–Putinui atsiųsti poetiniai bandymai, 1963-05-07. LLTI BR, f. 59–365

Australijoje gyvenanti netoli M. Mykolaitytės-Slavėnienės ir esą pasakojanti, kad Magdalenos sveikatos būklė labai sunki (sesuo tokią informaciją vėliau paneigia), reikia parsivilioti ją į Lietuvą (LLTI BR, f. 59–1004).

Gerbėjų kreipiniai – nuo „Gerbiamas rašytojau“, „Tautieti“, „O brangus poete“, „Brangusis Žmogau“ ligi „Didžiai mielas mūsų Putine“ ir „Putinėli!“. Ispanas Manuelis Ruano Sánchezas iš Frankfurto prie Maino ispaniškai prašo autografo, siunčia tuščią kortelę (1965-08-15; LLTI BR, f. 59–461). Daugelį gerbėjų laiškų skaityti neįmanoma: rašoma labai dideliu autoritetui, nerangiomis frazėmis reiškiamas pagarba ir susižavėjimas, netgi pataikaujama, – skaitant neapleidžia klausimas, kodėl. Laiškuose siekiama išsakyti literatūros kuriamą artimumą, bet jis ne visada pateikiamas estetiškai – jokių įrodymų, kad grožinė literatūra išmoko skaitytoją rašyti, suprasti meną ir jo vertes.

Išprusimo stoka atleidžiama gimnazistams – vienas aštuoniolikmetis rašo iš Hiutenfeldo, labai gražiu kursyviu šriftu, mašinėle: „Aš nesu tokios tvirtos valios kaip jis [Liudas Vasaris], aš taip pat nesu saistomas tokių apžadų ir aš jau bučiavausi, nors ne mėnesioje, taip kaip jis būtų galėjęs padaryti“ (1966-07-01; LLTI BR, f. 59–343). Vienuoliktokė iš Kauno IV-os Darbo Jaunimo vidurinės mokyklos klausia: „Ar Jūs apsigėdėte su Aukse?“ (1955-09-27; LLTI BR, f. 59–951). Tikėtina, kad skaitantys paugliai drovosi apie meilę kalbėtis su savo tėvais, todėl rašo V. Mykolaičiui-Putinui, nes jo romane kaip tik apie ją ir kalbama.

Visuomis (Domas Šidlauskas, 1878–1944) rašo kiek eklektišką raštą dėl religijos atskyrimo nuo valstybės, siunčia du peticijos prezidentui Antanui Smetonai egzempliorius – prašo pasirašyti. Lakoniškas V. Mykolaičio-Putino prierašas raudonu pieštuku: „Tais klausimais nesidomiu“ (LLTI BR, f. 1–3684). Istorikas Valdemaras Klumbys straipsnyje „Vincas Mykolaitis-Putinas kaip normalus inteligentas“ cituoja Jacques'ą Ellulį:

[I]ntelektualai yra bene lengviausiai paveikiami propagandos iš visų socialinių grupių, nes naudoja labai daug nepatikrintos informacijos iš antrų rankų, jaučia privalantys turėti nuomonę visais svarbiausiais dabarties klausimais, todėl lengvai pasiduoda propagandos siūlomoms nuomonėms ir mano turintys kompetencijų apie viską spręsti patys (Klumbys 2023: 144).

Nėra prasmės neigti V. Mykolaičio-Putino konformizmo, kurį straipsnyje bando įrodyti V. Klumbys. Tačiau rašytojas vis dėlto ne tik nebuvo linkęs viešai išsakyti nuomonės apie visuomenės gyvenimo aktualijas, bet kone piktybiškai nesidomėjo politiniais nei pilietiniais reikalais. Veikiausiai dėl to ir galėjo susitelkti į estetines meno problemas, nesiblaškyti.

Viename gražiausių laiškų studentas Vytautas Narbutas per V. Mykolaitį-Putiną bando gelbėti iš tremties būsimą žmoną Oną Litvinaitę (vėliau O. Narbutienę):

„Atleiskit man ir tą skubotumą, gal ir netaktą, kad gatvėje kreipiausi į Jus su tokiu prašymu. Aš tą dieną daug galvojau, ir vis apie tą patį, ruošiausi užėiti pas Jus ir staugi pamačiau gatvėje“ (1954–12–30; LLTI BR, f. 59–1007). Kompozitorius J. Nabažas siunčia laišką, prašo V. Mykolaitį-Putiną leisti užėiti pasikalbėti trimis temomis: 1) apie J. Tumą-Vaižgantą; 2) apie Oną Pleirytę-Puidienę; 3) apie A. Mickevičių. Į voką įdėda atviruką su pašto ženklu – kad rašytojas atsakytų, sutinka ar ne. Pats Nabažas pradėjęs rašyti: „Prašau neateiti, nes...“ Toliau turėjo tęsti V. Mykolaitis-Putinas, nes adresantas nujautė, tokie vizitai arba užkalbinimai gatvėje profesoriaus nedžiugindavo; veikiausiai juos jis suvokė kaip smurtiškus (1965–10–10; LLTI BR, f. 59–470).

Kodėl nepažįstami žmonės, ypač ankstyvuojų ir vėlyvuojų sovietmečiu, rašė laiškus V. Mykolaičiui-Putinui? Ką tuose laiškuose pranešdavo arba nutylėdavo, rinkdamiesi išgyvenimo strategijas? Verta apmąstyti šios praktikos išpopuliarėjimo sąsają su sovietmečiu, kalbėjimo ir bendravimo formų paieška. Gerbėjų laišku išlikę kaip tik iš to meto, kai daugelis žmonių vengė neatsargios komunikacijos, nenorėdami sulaukti valdžios represijų ar skundų. Nerija Putinaitė tvirtina, kad sovietmečiu išryškėjo opozicija tarp „liaudies“ ir „tautos“: „[...] [L]iaudimi nenorinti tapti tauta savo tapatybės ir autentiškumo nostalgiją nukreipė į kultūrinę veiklą“ (2004: 153). Reiškinių, kilusių iš viešumo stokos socialinėje ir politinėje erdvėje, ji vadina išmoninga laisve ir virtuvine rezistencija (Putinaitė 2007: 175). Tomo Vaisetos monografijoje *Nuobodulio visuomenė* viešaisiais laiškais dažniausiai vadinami skundai, atskiriami nuo privačių laišku, skirtų šeimai ir draugams. Bet ir tuose viešuose laiškuose, siųstuose viešiemis asmenims, dalis adresantų keldavo asmeninius klausimus (2014: 293). O V. Klumbys, minėdamas sovietmečio inspiruotą reiškinį – Ezopo kalbą, pabrėžia, kad ezopinis skaitytojas „buvo perėmęs sovietinio (ypač stalininio) skaitymo praktikas. [...] Todėl jis matė ir tas reikšmes, kurias siūlė dominuojantis diskursas, ir kitas, tokiai interpretacijai alternatyvias ar priešingas“ (2021: 238). Juk iš tarpukario beveik neišliko nepažįstamų gerbėjų laišku, todėl jie, regis, gali nemažai pasakyti ir apie laikmetį, apie sovietmečiu besiformavusius viešo gyvenimo įpročius, tarp kurių buvo ir galimybė susirašinėti su mėgiamu rašytoju.

LAIŠKŲ ATSPINDŽIAI VĒLYVAJAME DIENORAŠTYJE

Autobiografinius V. Mykolaičio-Putino laišku pasakojimus papildo vėlyvasis dienoraštis – du sąsiuviniai (knygos). Pirmoji knyga datuojama nuo 1961-02-19 iki 1963-11-24, antroji knyga – nuo 1964-03-30 iki 1967-05-25 (VUB RS, f. 180–4).

V. Mykolaitis-Putinas jautėsi esąs literatūros klasikas – jo aplinkoje būta į rašytojo figūrą kaip pagrindinę nukreiptą žmonos, giminaičių ir kolegų tarnavimo, todėl ir dienoraščio rašymą jis laikė ne visai privačiu užsiėmimu. Dienoraštis

rašomas suvokiant, kad bus publikuotas po mirties, tad rašoma ir sau, ir kitiems. Susitaikoma su pozicija, kad niekur nebegali pasislėpti, net dienoraštyje; bet dienoraštyje, kuris bent gyvenamuoju metu yra privatus, galima būti atviresniam negu su žmonėmis. Komentarų paliekama ir laiškuose, ir dienoraštyje (pavyzdžiui, ne tik žmoną šmeižiančiame anoniminiame laiške, bet ir dienoraštyje, kartu su eilėraščiu „Anonimui“) – toks elgesys rodo, kad suvokiama, jog egodokumentas ateityje taps viešas ir komentarai bus naudingi jį aiškinantis.

Gavęs laišką nuo Kėdainių moksleivių literatų būrelio, V. Mykolaitis-Putinas dienoraštyje guodžiasi: „Reiktų jiems atsakyti, o baisiai nemėgstu rašyti laiškų“ (1962-01-29; I sąs., p. 39). Šis prisipažinimas rodo, kad laiško rašymas siejamas su valingu nusiteikimu komunikuoti, bet sykiu tai reikalauja nemažai laiko ir pastangų. Gali būti, kad eilėraščių ar prozą rašyti daug maloniau kaip tik dėl neplanavimo, laisviau reiškiamų emocijų ir kūrybiškumo. Laiške juk dera rodyti dėmesį adresatui, juo domėtis, o tai ne visada sekasi – V. Mykolaičiui nebūdingas smalsumas. Dažnai primenama sau, kad reikia atsakyti seseriai, tačiau susirašinėjimą su ja spartina gąnėtinais egoistinis interesas skleisti savo paties kūrybą, rodyti ją palankioms akims. Vertėjai, redaktoriai taip pat nuovokiai giria autorių, nujausdami, kad tai paskatins komunikaciją ir paspartins bendrą darbą.

Vėl susirgau. Visą dieną pragulinėjau. Turiu susilaikyti nuo valgio. Silpna. Reiktų parašyti keletą laiškų, kurie jau seniai gadina man nuotaiką: seserei [sic] į Australiją, pusbroliui į Čenstakavą, Prūsieniui [p. 161] į Rygą, broliui į Kauno klinikas, dukterėčiai į Alytų. O rašyti laiškus taip nemėgstu! Dėl to mano laišškai išeina oficialūs, trumpi, sausi (1963-07-10; I sąs., p. 160–161).

Į dienoraštį išsirašomi laiškais gauti skaitytojų pagyrimai, glostantys širdį.

Dienoraštyje imama svarstyti apie metafizines problemas – laiškuose tai aptikti sunkiau. Kad patį rašytoją graužia buvusio kunigo stigma, jokiame laiške nerašoma taip atvirai kaip dienoraštyje (1962-08-03; I sąs., p. 73–74). Nuolat fiksuojamas antagonizmas: trūksta dėmesio kaip rašytojui, bet žmonės, sugalvoję jį parodyti, vargina; nemalonu beveik visais atvejais, kai kas nors aplanko, trukdo, kalbina. Santykis ir traukia, ir atstumia. Dienoraščio autorius opus išoriniams negalaviams, nepajėgia reflektuoti psichologinių dalykų, o jei ir pajėgia, neturi ir negali gauti pagalbos šioje srityje. Gali būti, kad filosofijos, teologijos ir literatūros studijos, vėliau muzika padėjo V. Mykolaičiui-Putinui įveikti savo traumas – seminariją, karus, nacių ir sovietų okupacijas, pokarį, sovietinį perauklėjimą marksizmu.

IŠVADOS

Straipsnyje V. Mykolaičio-Putino laišškai grupuojami pagal adresatus. Rašyti laiškus iš seminarijos nebuvo lengva, veikė dvasinė cenzūra: šioks toks išlaisvėjimas justis tik laiškuose iš studijų laikų Fribūre ir Miunchene. Karo metų, sovietinė cenzūra epistolinę raišką taip pat ribojo, todėl V. Mykolaičio-Putino laišškai drąsiau tarpukariu. Susirašinėjant su artimaisiais, dominuoja buitiniai rūpesčiai. Susirašinėjant su kolegomis ir partiniais veikėjais vyrauja darbiniai klausimai. Bendra tema, kuria pasisakoma rašant visiems adresatams, – sveikata. Ilgiausi laišškai rašomi kitiems rašytojams ar kultūrinių mainų partneriams (V. Krėvė, J. Baltušis, Lenkijoje gyvenantis pusbrolis). Adresantų visuma – iš įvairių socialinių sluoksnių, iš Lietuvos, represijų vietų Lietuvoje ir Sibire, iš anapus geležinės uždangos, daugiausia iš ten, kur būta lietuvių išeivių. Laiškai nuo kitakalbių – iš tų vietų, kurias pasiekė V. Mykolaičio-Putino kūrybos vertimai.

Laiškynas parodė, kad tai, kas dar tik įvyks kūryboje, prieš tai įvyksta laiške – yra užrašoma, išsiunčiama, patvirtinama ar paneigiama įsivaizduojamame dialoge. Laiškai gali tapti įkvėpimo šaltiniu, juodraščiu, rašymo repeticija ir medžiaga. Gerbėjų laiškus, ypač su pagyrimais, V. Mykolaičiui-Putinui norėjosi saugoti, perkelti į dar intymesnę dienoraščio erdvę – jie veikė kaip priemonė savivertei stiprinti.

SANTRUMPOS

LLMA – Lietuvos literatūros ir meno archyvas

LLTI BR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštnas

MLLM – Maironio lietuvių literatūros muziejus

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

LITERATŪRA

Atsiminimai... 1992. *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, parengė Donata Mitaitė, Vilnius: Vaga.

Brockmeier Jens 2000. “Autobiographical Time”, *Narrative Inquiry* 10 (1), p. 51–73.

Chatman Seymour 1980. *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*, Ithaca, London: Cornell University Press.

Klumbyšs Valdemaras 2021. *Stovėję po medžiu? Lietuvių inteligentijos elgesio strategijos sovietmečiu*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Klumbyšs Valdemaras 2023. „Vincas Mykolaitis-Putinas kaip normalus inteligentas“, *Metai* 1, p. 142–151.

Kučinskienė Aistė 2019. *Kultūrišku keliu: Juozo Tumo-Vaižganto laišškai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Meretoja Hanna 2018. *The Ethics of Storytelling*, New York: Oxford University Press.

Putinaitė Nerija 2004. *Šiaurės Atėnų tremtiniai, arba Lietuviškosios tapatybės paieškos ir Europos vizijos XX a.*, Vilnius: Aidai.

Putinaitė Nerija 2007. *Nenutrūkusi styga. Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai.

- Raškevičiūtė Jurgita Žana 2019. „Šeimyninė Juozo Tumo korespondencija“, in: *Iš širdies ir tikru reikalu*, sudarė ir parengė Jurgita Žana Raškevičiūtė, Aistė Kučinskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 9–29.
- Sruoga Balys 2019. *Raštai 16: Laiškai Valerijai Čiurlionytei (1915–1918)*, sudarė Algis Samulionis, Neringa Markevičienė, parengė Neringa Markevičienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Šmitienė Giedrė 2018. „‘Ir aš nebijau juodos.’ Santykis su motina Janinos Degutytės tekstuose“, *Literatūra* 60 (1), p. 26–53.
- Šmitienė Giedrė 2023. „‘Aš taip pat šypsaisi, kai galvoju apie Tave’: Bronės Jacevičiūtės–Jėčiūtės ir Janinos Degutytės draugystės pradžia. Intermedialus šaltinis ir pirminis santykio tyrimas“, *Colloquia* 52, p. 131–157.
- Vaiseta Tomas 2014. *Nuobodulio visuomenė. Kasdienybė ir ideologija vėlyvuosiu sovietmečiu (1964–1984)*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.